

УДК 32-027.21: 342.001,8

Вивчення політики державотворення: методологія аналізу

П. Г. РАДЬКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава,
Україна, E-mail: polkafedra@mail.ru

Авторське резюме

У статті зауважується, що вивчення та аналіз політики державотворення є актуальною темою у зв'язку з реформацією політичної системи, розбудовою політичних інститутів нашого суспільства. Сьогоднішнє суспільно-політичне життя вимагає конструктивної, прагматичної, зваженої політики для побудови демократичної держави. Визначаються і перевіряються результати та наслідки державної політики, яка була ухвалена і впроваджена. При цьому аналізуються питання про те, які проблеми були розв'язані і наскільки успішно, скільки це коштувало, чи не марно було витрачено гроші, чи не призвело вирішення цієї проблеми до загострення інших проблем. Якщо це так, то запропонована політика була неефективною, помилковою і процес слід починати з самого початку. Висвітлюються основні підходи до дослідження проблеми та вказується на їхні сильні й слабкі сторони. Зазначається, що корисного можна запозичити з цих підходів для дослідження проблеми, уникаючи зайвої концептуальності та теоретичної складності. Загалом політичний аналіз має велике значення для дослідження проблеми політичної поведінки, виявлення громадської думки і політичної культури, вивчення впливу різноманітних чинників на політичний процес, системного аналізу політичних структур.

Ключові слова: вивчення політики, аналіз політики, політичні інститути, політична діяльність, ресурси влади, політичне планування, політичне прогнозування

The study of state policy: methodology of analysis of Moldova

P. H. RAD'KO

Poltava V.G. Korolenko national pedagogical university, Poltava, Ukraine,
E-mail: polkafedra@mail.ru

Abstract

In the article it is observed that the complexity of the process of public policy is a major obstacle to the full understanding of it. Study and analysis of state policy is an actual topic due to the reformation of the political system, building the political institutions of our society. Today's political life requires constructive, pragmatic, balanced policy for building of democratic state. Completion of the study and analysis of policy of formation of state connected with monitoring and evaluation. In this case, the results and consequences of public policy that has been adopted and implemented are determined and verified. The question of what the problems were solved and how well, how much it cost, is not in vain spent money, not solve this problem led to the aggravation of other problems is analyzed. If so, the proposed policy was misguided and inefficient process should start from the beginning. The main approaches to the study of the problem and points to their strengths and weaknesses are explained. It is noted that you can borrow useful of these approaches to study the problem by avoiding excessive conceptual and theoretical complexity. In general political analysis has a great importance for the study of the problems of political behavior, the finding of public opinion and political culture, studying the of influence of various factors on political process, system analysis of political structures. In addition, policy analysis is useful for a comprehensive study of the political management of society, structural and functional analysis of political institutions; to develop strategies and tactics of political activity, the development of political systems, political decision-making, the use of power resources, policy planning and forecasting.

Keywords: study of politics, policy analysis, political institutions, political activities, resources, power, political planning, political forecasting.

Державна політика є важливою справою. Вона складається з ряду рішень, прийнятих з участю великої кількості суб'єктів політики (окремих лідерів, політичних партій та їх блоків, громадських організацій, окремих держав та блоків держав) у межах аморфної, проте обов'язкової інституційної структури, з використанням широкого кола засобів політики. Ускладненість процесу державної політики є великою перепоною для всебічного його розуміння. Вивчення та аналіз політики державотворення є актуальною темою у зв'язку з реформацією політичної системи, розбудовою політичних інститутів нашого суспільства. Сьогоднішнє суспільно-політичне життя вимагає конструктивної, прагматичної, зваженої політики для побудови демократичної держави.

Завершення процесу вивчення та аналізу політики державотворення пов'язано з моніторингом та оцінкою. У цьому випадку визначаються і перевіряються результати і наслідки державної політики, яка була ухвалена та впроваджена. При цьому аналізуються питання про те, які проблеми були розв'язані і наскільки успішно, скільки це коштувало, чи не марно було витрачено гроші, чи не призвело вирішення цієї проблеми до загострення інших проблем. Якщо це так, то значить запропонована політика була не ефективною помилковою і процес слід починати з самого початку.

Мета, яку поставили автори статті, – визначити методологічні проблеми вивчення та аналізу політики державотворення, що сприятиме розробці та впровадженню досконалої політики, яка відповідає стратегічному курсу. Особлива

увага звертається на аналіз розвитку, управління, впровадження й оцінювання політичних ініціатив, рішень та дій.

Концептуальними підходами до аналізу політики є праці М. Вебера [1], Д. Веймера, Д. Вайнінга [2], Л. Пала [7], К. Поппера [5], Г. Райта [10]. Аналіз механізму впровадження державної політики в Україні присвячені праці В. Ребкала та В. Тертички [4], фундаментальним засадам теорії політики М. Лагунової, В. Шахова, В. Шевченко [6], основним факторам ефективності державного управління В. Цветкова [11]

У політології визнано необхідність звертатись до державних проблем, розглядаючи різноманітні можливості їх вирішення, акцентуючи увагу на тому які з них вибрані та втілені у практику. А політична влада часто ініціює оцінювання того, як працює політика, як вона виконує свої функції: керівництво та управління суспільством; інституціонування відносин у суспільстві; вироблення загальних цілей та завдань суспільства; забезпечення суспільства діючим принципом розподільчої справедливості; гарантування внутрішньої та зовнішньої безпеки всіх груп та верств суспільства; залучення громадян до участі в політичному житті; формування ціннісних орієнтирів, соціального розвитку та актуалізація інтересів і зацікавленості в їх досягненні [9, с. 39]. В той же час різні зацікавлені члени підсистеми політики та громадянського суспільства залучені до власного оцінювання роботи та впливу політики для того, щоб висловити підтримку чи протидію політиці або вимагати її зміни. Концепція оцінювання політики

передбачає процес з'ясування самої суті поточної державної політики, її засобів та цілей. Глибина та ретельність такого оцінювання залежать від тих, хто його замовив чи робив.

Тому важливо висвітлити основні підходи до дослідження проблеми та вказати на їхні сильні й слабкі сторони, а також зазначити, що корисного можна запозичити з цих підходів для дослідження проблеми, уникаючи зайвої концептуальності та теоретичної складності.

Загалом політичний аналіз має велике значення для дослідження проблеми політичної поведінки, виявлення громадської думки і політичної культури, вивчення впливу різноманітних чинників на політичний процес, системного аналізу політичних структур. Крім цього, аналіз політики корисний для комплексного вивчення політичного управління і керівництва суспільством, структурно-функціонального аналізу політичних інститутів; для розробки стратегії й тактики політичної діяльності, розвитку політичних систем, прийняття політичних рішень, використання ресурсів влади, політичного планування і прогнозування [8, с. 19].

Тому важливо завжди здійснювати політичний аналіз діяльності політичної влади через систематичну оцінку технічної та економічної здійсненості й політичної життєдіяльності альтернативних політик (планів, програм), стратегії їх здійснення та наслідків обраної політики. Проблема політичного аналізу вперше була порушена американським дослідником Ч. Е. Ліндбломом у 1958 р. У сучасній політичній практиці розвинених країн, політичний аналіз (оцінювання і вивчення) став невід'ємною і необхідною складовою процесу прийняття політичних рішень [8, с. 19].

Процес оцінювання (аналізу) політики передбачає шість основних етапів: 1) визначення, вивчення і деталізація проблеми; 2) встановлення оціночних критеріїв технічної здійсненості, економічних і фінансових можливостей, політичної життєздатності, адміністративної дієвості; 3) ідентифікація альтернатив; 4) оцінювання альтернативних політик; 5) зіставлення альтернатив та їх розрізнення; 6) моніторинг наслідків прийнятого політичного рішення [8, с. 19].

Оцінювання політики майже завжди включає бюрократичні структури та політиків у рамках влади, які працювали з цією політичною проблемою, та зазвичай залучає членів підсистеми політики поза владними інституціями. Доцільно також залучати членів громадськості, які висловлюють своє остаточне ставлення при голосуванні на виборах. Оцінювання політики є більш важливим, ніж часто наводиться в літературі та ЗМІ, які намагаються в основному концентруватися на бюрократах та приватних консультантах, найманих ними.

У зарубіжних дослідженнях оцінювання політики домінують ті вчені, яких можна зараховувати до раціоналістів. Для них аналіз

політики складається з оцінки досягнення державною політикою своєї проголошеної мети та, у разі невдачі у цьому, оцінки того, що треба зробити, щоб здолати перепони на шляху. Девід Нахмаяс, впливова особа в цьому напрямку досліджень, визначає оцінювання політики як «об'єктивний систематичний та емпіричний аналіз впливів цієї політики та державних програм на їхні цілі, яких вони намагалися досягти» [3, с. 187]. Раціональність цього визначення не викликає сумніву і вказує на те, що аналіз політики у досягненні її цілей має бути об'єктивним, систематичним та емпіричним. Проте, як відомо, цілі державної політики часто проголошені недостатньо чітко, щоб з'ясувати, до якого ступеня вони досягнуті. Можливості об'єктивного аналізу також є обмеженими через труднощі у виробленні об'єктивних стандартів, за якими слід оцінювати успіхи влади у зв'язку з суб'єктивними вимогами і соціально структурованими проблемами.

Розвиток адекватних і прийнятних методів оцінювання політики є складним та дискусійним завданням, як це відзначали більшість дослідників. Аналітики часто зверталися до такої версії, як успіх чи невдача у проведенні їхнього оцінювання. Проте, як попереджали зарубіжні дослідники: явище політики провалу не є надто простим чи певним, як у цьому переконують нас багато сучасних критиків політики. Успіх та провал є ненадійними концепціями, часто дуже суб'єктивними, що відображають цілі особистостей, сприйняття потреб і навіть, можливо, різного ставлення до життя. Тут доречно згадати стару історію про те, як двох спитали, скільки молока в пляшці і отримали дві різні відповіді, що відображають різний підхід до життя — один каже: напівзаповнена, другий: напівпорожня [3, с. 187].

Як зауважував К. Поппер, завжди зручно належати до обмеженого кола втаємничених і володіти надзвичайним даром передбачення ходу історії. До того ж, традиційно вважають, що інтелектуальні вожді наділені цим даром, брак якого може привести до втрати привілейованого становища. З іншого боку, небезпека, що їх викриють як шарлатанів, дуже мала, оскільки вони завжди можуть заявити, що ніхто не забороняє робити не такі всеохоплюючі передбачення, границя між ними і ворожіннями розмита [5, с. 16].

Подібним чином оцінювання політики тими, хто знаходиться поза владою, не завжди спрямоване на покращення політики, часто воно просто критикує її для того, щоб досягти партійних та політичних переваг або підсилити політичні постулати. Проте це не означає, що оцінювання політики є повністю політичним процесом, що не намагається знайти правду про функціонування політики та її результативність. Воно скоріше є попередженням проти надмірного покладання на формальне оцінювання політики. Треба чітко

осмислити обмежену раціональність та політичні сили, які її формують.

Можливо, найбільшою користю від оцінювання політики є не прямий результат, який воно створює, а процес вивчення політики, який постійно її супроводжує. Деякі політики навчаються на формальному оцінюванні політичних дій, до яких вони залучені і які приводять до зміни ними власної позиції. Уроки, які вони беруть з оцінювання, базуються як на об'єктивних фактах, так і на суб'єктивному тлумаченні цих фактів. Ці уроки ведуть їх до висновків стосовно засобів та цілей державної політики. Важливою складовою цього процесу є обговорення, полеміка, які постійно дають про себе знати між діячами державної політики.

На загальному рівні можна виділити три великі категорії оцінювання політики — адміністративна, судова та політична, які відрізняються за способом їх проведення суб'єктами, залученими до них та їхнім впливом.

Дослідники зауважують, що оцінювання адміністративної політики відбувається в декількох формах, які суттєво відрізняються за рівнем складності та формальності. Аналіз, проведений власними структурами (інститутами) з метою зменшення витрат, загалом належить до п'яти різних типів: 1) оцінювання зусиль; 2) оцінювання виконання; 3) оцінювання відповідності виконання; 4) оцінювання ефективності; 5) оцінювання процесу [2, с. 189]. Такий підхід зручний, якщо мати на увазі застереження М. Вебера: «Політика — це могутнє повільне буріння твердих шарів, що проводиться одночасно з пристрастю і холодним окомірком. Думка взагалі-то правильна і весь історичний досвід підтверджує, що можливого не можна було досягти, якби у світі знову і знову не тяглися до неможливого. Але той, хто на це здатен, повинен бути вождем, мало того, він ще повинен бути — у найпростішому розумінні слова — героєм. І навіть ті, хто не став ні тим, ні іншим, повинні озброїтися тією твердістю духу, яку не зломить і катастрофічність всіх надій; уже тепер вони повинні озброїтися нею, тому що інакше не зможуть здійснити навіть те, що можливо нині. Лише той, хто впевнений, що він не похитнеться, якщо, з його погляду, світ виявиться занадто дурним чи занадто підлим для того, що він хоче йому запропонувати; лише той, хто всупереч усьому здатний сказати «і все-таки», — лише той «має професійне покликання до політики» [1, с. 194].

Оцінювання зусиль потребує виміряти величину внеску до програми, тобто кількість зусиль, які влада вкладає в досягнення своїх цілей. Оцінювання виконання аналізує наслідки програми, а не її вихідні положення. Прикладами наслідків можуть бути кількість ліжок у лікарнях або місць у школах, число пацієнтів і школярів. Оцінювання відповідності виконання намагається з'ясувати чи робить програма

те, для чого вона планувалась. На основі знайденого можна розробити рекомендації щодо зміни програми чи політичних подій. Доречно зауважити, що цей тип оцінювання є найбільш корисним для творців політики. Оцінювання ефективності політики потребує встановлення вартості програми і виведення висновку про те чи можна було отримати якісний результат за менші гроші. Оцінювання внесків та результатів є стандартним блоком цієї форми оцінювання, які є дуже важливим у сучасних умовах обмеженості бюджету. Оцінювання процесу аналізує організаційні методи, правила та робочі процедури, використані для виконання програми. Метою зазвичай є з'ясування того, чи можна спростити процеси та зробити їх більш ефективними.

Оцінювання судової політики — важливий тип оцінювання, який не стосується бюджетів, пріоритетів розвитку, ефективності та витрат, а лише проблем законності стосовно шляху впровадження програм влади. Таке оцінювання виконується судовою владою і розглядає можливі конфлікти між діями влади та конституційними положеннями, або встановленими положеннями адміністративного керівництва та правами окремих осіб. Судова влада може розглядати дії влади або за власною ініціативою, або на запит осіб чи організацій, що подають позов проти владного інституту до суду загального права.

У багатьох державах, таких як Канада чи Великобританія, суди вищої інстанції зосереджуються на тому, чи діяли суди нижчої інстанції, трибунали або владні інститути в рамках своїх владних повноважень. Коли так, та якщо вони дотримуються ключових принципів загальної справедливості, та не діяли свавільно чи довільно, тоді таке рішення вистоїть проти будь-якої апеляції вищого суду. Отже, в цих двох державах судовий розгляд зосереджується на проблемах та помилках у законі [3, с. 192].

Політичне оцінювання влади проводиться кожним, хто має будь-який інтерес у політиці. На відміну від адміністративного та судового оцінювання, політичне оцінювання звичайно не є ані систематичним, ані технічно ускладненим. Насправді багато що в ньому є одностороннім чи упередженим. Проте це не применшує його важливості, оскільки його метою є не покращення політичної влади, а просто її підтримка чи навпаки.

Поки відбувається політичне оцінювання воно входить у процес політики лише при визначних подіях. Однією із найважливіших подій в демократичних державах є час виборів, коли громадяни отримують можливість висловити критику дій влади. Голоси на виборах чи референдумах висловлюють неформальне оцінювання виборцями ефективності та дієвості влади, її програм та політики. Проте в більшості демократичних держав референдуми та плебісцити щодо конкретних політичних дій відбуваються достатньо рідко. Хоча вибори відбуваються ре-

гулярно або достроково вони за своєю природою мають певне коло проблем які роблять недоречними висновки щодо думки виборців стосовно окремих політичних подій або дій.

Важливо враховувати ту обставину, що коли громадяни висловлюють свої уподобання та відчуття на виборах, зроблене оцінювання є зазвичай сукупність суджень про саму владу, а не стосовно ефективності чи корисності певної політики. Однак сприйняття публікою не-ефективних чи шкідливих наслідків діяльності влади може вплинути на виборчу поведінку, цю реальність влада не повинна ігнорувати перед виборцями.

Більш загальний тип політичного оцінювання політики державотворення включає консультації з іншими членами відповідної підсистеми політики. Існує багато процедур таких консультацій, включаючи проведення адміністративних форумів для публічних слухань, або встановлення спеціальних консультативних комітетів і спеціалізованих комісій з проблеми з метою консультації. Вони можуть різнитися: від нарад з малою кількістю учасників тривалість декілька хвилин — до розслідувань, на яких слухають свідчення тисяч осіб, які можуть тривати роками та коштувати багато мільйонів доларів.

Ці політичні механізми оцінювання політики зазвичай здатні з'ясувати погляди з певного питання політики всіх членів підсистеми політики та громадськості, на яку ця політика вплинула.

Проте це абсолютно не значить що, будучи заслуханними, ці погляди знайдуть відображення у перегляді політики влади. Дієвість часто залежить від того, чи почуті думки співзвучні з думками влади, що своєю чергою залежать від оцінки успіху чи провалу певних політичних дій або програм.

Таким чином, можна зауважити, що фундаментальною рисою оцінювання є його вплив на ефективні зміни політики щодо проблеми. Зрештою, чіткою метою оцінювання політики є зміна політики, якщо це видається необхідним у результаті проведеного аналізу. Для того, щоб зрозуміти зв'язок між оцінюванням політики та його зміною, нам потрібно осмислити широкий процес вивчення. З огляду на вивчення, оцінювання державної політики планується як повторюваний процес активного вивчення частиною політичних діячів природи проблем політики та їхнього вирішення.

Подібно до інших концепцій науки про політику, існують різні інтерпретації «вивчення політики». Пітер Гол приймає інструментальне визначення вивчення і стверджує, що у сфері державної політики вивчення служать меті кращого досягнення цілей владою. За його словами, «вивчення — це незалежна спроба вивірити цілі чи методи політики в світлі наслідків минулої політики, тобто спроба добиватися кращих

кінцевих цілей влади». Г'ю Гекло, з іншого боку, вважає, що вивчення є менш свідомою діяльністю, воно часто відбувається як відповідь влади на певний тип впливу з боку суспільних чинників чи середовища взагалі. На його думку, «можна сприйняти, що вивчення означає зміни в поведінці, які виникають внаслідок досвіду, як правило ці зміни осмислюються як зміни у відповідь на певний сприятливий стимул». За Гекло, вивчення є тим, що влада змінює у відповідь на нову ситуацію на основі попереднього досвіду [3, с. 194].

Ці два визначення описують природу взаємозв'язку між вивченням політики та зміною політики, проте суттєво розрізняються у своєму підході до питання. Так, для Гола вивчення є частиною нормального процесу державної політики, в яку ті, хто приймає рішення, намагаються зрозуміти, чому певні ініціативи вдалися, а інші — ні. Якщо політика змінюється в результаті вивчення, поштовх до зміни зароджується в рамках формального процесу політики влади. Для Гекло ж вивчення політики здається діяльністю, яку проводять творчі політики головно у відповідь на зміни зовнішнього «середовища» політики. Якщо середовище змінюється, творці політики повинні пристосуватися якщо бажають, щоб їхня політика мала успіх. Внутрішнє вивчення знаходиться серед малих, спрямованих на проблему мереж політики; його метою є дослідити параметри політики чи засоби політики. На протигагу йому, зовнішнє вивчення відбувається у широких спільнотах політики і може включати різні інтерпретації проблем чи цілей політики.

Коли йдеться про моніторинг, наукову оцінку державної політики, та мається на увазі її систематичний аналіз експертами науково-дослідницькими групами. Оцінка політики призводить до стану усвідомлення нової проблеми та нової проблеми та потреби політичних змін. Характеризуючи політику державотворення, слід зазначити, що її рівень, характер, якість оцінюється конкретними практичними результатами, які, в свою чергу, залежать від якості виконання державою своєї управлінської функції.

А державне управління це: 1) спільні зусилля правлячої команди; 2) функціонування всіх трьох гілок влади — законодавчої, виконавчої, судової; 3) формування державної політики та регуляція політичного процесу.

Політична сфера дозволяє визначити основні вартості та норми державного управління, а саме: дієвість та ефективність, які показують, наскільки добре працює урядова команда; дотримання урядовою командою зв'язку із суспільством, якому вона служить; контроль за урядом з боку громади та відстоювання їхніх представницьких інтересів.

Таким чином, можна встановити різні форми оцінювання — адміністративного, судового

та політичного, що присутні в процесі державної політики.

Проте публікації науковців з цього питання головно концентруються на розвитку, критиці та уточненні методик адміністративного оціню-

вання. В цьому процесі часто забувають про межі раціональних методів. Оцінювання політики як і інші стадії циклу політики, є внутрішньою політичною справою і має чітко сприйматися саме так.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вебер М. Політика як покликання і професія // Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник: Вид. 2-ге, перероб. та доп. — Київ: Центр навчальної літератури, 2005. — С. 492-494.
2. Веймер Д. Л., Вайнінг Е. Д. Аналіз політики: концепції, практика / Пер.: з англ. І. Дзюба, А. Олійник; наук ред. О. Колієвич. — К.: Основи, 1998. — 654 с.
3. Говлет Міхаель, Рамеш Магадеван. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики / Перекл. з англ. О. Рябова. — Львів: Кальварія, 2004. — 264 с.
4. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні: Навч. посібник / Кол. авт; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — 232 с.
5. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / Переклад з англ. О. Коваленка. — К.: Основи, 1994. — Т. 1. — 444 с.
6. Лагунова М. М., Шахов В. А., Шевченко В. М. Концептуальні засади теорії політики: Навч. посіб. — К., 1999. — 160 с.
7. Пал Лейсі А. Аналіз державної політики / Пер. з англ. І. Дзюб — К.: Основи, 1994. — 422 с
8. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібн. для студентів вищ. навч. закладів. — К.: Генеза, 1997. — 400 с.
9. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник: Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 704 с.
10. Райт Г. Державне управління: основні фактори ефективності (Політико-правовий аспект) / Пер. з англ. В. Івашка, О. Коваленка, С. Соколик. — К.: Основи, 1994. — 191 с.
11. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (Політико-правовий аспект). — Х.: Право, 1996. — 164 с.
12. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підр. — К.: Либідь, 2002. — 576 с.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2015

REFERENCES:

1. Veber M. Polityka yak poklykannya i profesiya (Politics as a vocation and a profession) // *Politolohiya. Navchal'no-metodychnyy kompleks*. — Kyiv: *Tsentr navchal'noyi literatury*, 2005. — P. 492-494.
2. *Veymer D. L., Vayning E. D. Analiz polityky: kontseptsiyi, praktyka (Policy Analysis: Concepts, practice)*. — K.: *Osnovy*, 1998. — 654 p.
3. *Hovlet Mikhael', Ramesh Mahadevan. Doslidzhennya derzhavnnoi polityky: tsykly ta pidsystemy polityky (The study of public policy, cycles and subsystem Policy)*. — L'viv: *Kal'variya*, 2004. — 264 p.
4. *Derzhavna polityka: analiz ta mekhanizm yiyi vprovadzhennya v Ukraini: Navch. posibnyk (Public policy: analysis and the mechanism of its implementation in Ukraine)*. — K.: *Vyd-vo UADU*, 2000. — 232 p.
5. *Popper K. Vidkryte suspil'stvo ta yoho vorohy (The Open Society and Its Enemies)*. — K.: *Osnovy*, 1994. — Vol. 1. — 444 p.
6. *Lahunova M. M., Shakhov V. A., Shevchenko V. M. Kontseptual'ni zasady teorii polityky (Conceptual foundations of the theory of politics)*. — K., 1999. — 160 p.
7. *Pal Leysi A. Analiz derzhavnnoi polityky (Analysis of public policy)*. — K.: *Osnovy*, 1994. — 422 p.
8. *Politolohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk: Navch. posibn. dlya studentiv vyshch. navch. zakladiv (Political Science Encyclopedic Dictionary)*. — K.: *Heneza*, 1997. — 400 p.
9. *Politolohiya. Navchal'no-metodychnyy kompleks: Pidruchnyk (Political science. Training complex)*. — K.: *Tsentr navchal'noyi literatury*, 2005. — 704 p.
10. *Rayt H. Derzhavne upravlinnya: osnovni faktory efektyvnosti (Public administration: the main factors of efficiency (Political and legal aspects))*. — K.: *Osnovy*, 1994. — 191 p.
11. *Tsvyetkov V. V. Derzhavne upravlinnya: osnovni faktory efektyvnosti (Polityko-pravovyy aspekt) (Public administration: the main factors of efficiency (Political and legal aspects))*. — X.: *Pravo*, 1996. — 164 p.
12. *Shlyakhtun P. P. Politolohiya (teoriya ta istoriya politychnoi nauky) (Political science (theory and history of political science))*. — K.: *Lybid'*, 2002. — 576 p.

Радько Петро Григорович – доктор історичних наук, професор
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Адреса: 36000, м. Полтава, вул. Остроградського, 2
E-mail: radko54@list.ru

Rad'ko Petro Hryhorovych – doctor of historical sciences, Full Prof.
Poltava V.G. Korolenko national pedagogical university
Address: 2, Ostrohrads'koho Str., Poltava, 36000, Ukraine
E-mail: radko54@list.ru